

**NAJMIDDIN KUBRO ASARLARIDA KAMOLOTGA YETAKLOVCHI PEDAGOGIK
TIZIM**

M.Z.Yunusxo‘jayev
UrDU doktoranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21215661>

Annotatsiya: Mazkur tezisda Shayx Najmiddin Kubroning tasavvufiy-irfoniy asarlarida ifodalangan pedagogik qarashlar tahlil qilinadi. Alloma ta’limotida inson “olami sug‘ro”, ya’ni kichik olam sifatida talqin etilib, uning ma’naviy kamoloti, axloqiy poklanishi, irodaviy tarbiyasi va qalb tarbiyasi muhim pedagogik mezon sifatida namoyon bo’ladi. Tezisda “Al-usul al-ashara”, “Risola ilal hoimil xoif min lavmatil loim” hamda “Favoyihul-jamol va Favotihul-jalol” asarlaridagi tarbiyaviy g’oyalar zamonaviy ta’lim jarayoni bilan bog‘liq holda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Najmiddin Kubro, kubroviya, pedagogik qarash, tasavvuf, komil inson, tarbiya, axloq, ma’naviyat.

Kirish. Bugungi globallashuv, axborot oqimining tezlashuvi va yoshlar ongiga turli g’oyaviy ta’sirlar kuchaygan davrda milliy-ma’naviy merosni chuqur o‘rganish ta’lim-tarbiyaning dolzarb vazifalaridan biridir. Xususan, buyuk mutafakkirlar hayoti va asarlaridagi insonparvarlik, vatanparvarlik, axloqiy poklik, sabr, qanoat, mas’uliyat kabi qadriyatlarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu jihatdan Xorazm zaminida yetishib chiqqan ulug‘ alloma Shayx Najmiddin Kubro ilmiy-pedagogik qarashlari bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Najmiddin Kubro kubroviya tariqatining asoschisi bo’lish bilan birga, tasavvuf va irfon masalalarini nazariy jihatdan yoritgan yirik olimdir. Manbada qayd etilishicha, alloma insonni katta olamdagi barcha sifatlarini o‘zida mujassamlashtirgan kichik olam sifatida ko‘radi hamda uni kamolotga eltuvchi riyozatli, izchil va maqsadli tarbiya yo‘llarini asoslab beradi. Demak, Kubro qarashlarida tarbiya shunchaki nasihat emas, balki insonning ichki olamini poklash, aql, qalb va irodani uyg‘un rivojlantirish jarayonidir.

Najmiddin Kubro asarlarida kamolotga yetaklovchi pedagogik tizim. Najmiddin Kubro asarlari soni borasida tadqiqotchilar turlicha fikr bildirgan bo‘lsalar-da, manbalarda uning yigirmaga yaqin va undan ortiq asarlari tilga olinadi. “Sharhus-sunnati val-masolix”, “Al-usul al-ashara”, “Risolat-ut-turuq”, “Risolatun fis-suluk”, “Favoyihul-jamol va Favotihul-jalol”, “Hidoyat ut-tolibin”, “Odob ul-muridin”, “Minhoj us-solikin”, “Istilo us-so‘fiya” kabi risolalar allomaning ma’naviy tarbiya, odob, suluk, zikr, poklanish va komillik haqidagi qarashlarini aks ettiradi. Bu asarlar mazmunidan ko‘rinadiki, Kubro inson tarbiyasini bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan murakkab, lekin aniq maqsadga yo‘naltirilgan jarayon sifatida talqin qiladi.

Allomaning “Al-usul al-ashara” asari pedagogik nuqtai nazardan eng muhim manbalardan biridir. Unda Haqqa eltuvchi yo‘llar uch guruhga ajratiladi: tariqi axyor - ibodat va ezgu amal egalarining yo‘li; tariqi abror - mujohada va riyozat orqali ichki poklanish yo‘li; tariqi shuttor - ishq, jazba va muhabbat orqali ruhiy yuksalish yo‘li. Ushbu tasnif zamonaviy pedagogikadagi shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni eslatadi. Chunki har bir insonning ruhiy holati, qobiliyati, irodasi va ma’naviy ehtiyoji turlicha bo‘ladi. Kubro

ta’limotida esa tarbiya barchaga bir xil majburiy qolip sifatida emas, balki solikning ichki imkoniyatlarini hisobga olgan holda yo’lga qo’yiladi.

“Al-usul al-ashara”da tavba, zuhd fi dunyo, tavakkal, qanoat, uzlat, mulozamatuz-zikr, tavajjuh, sabr, muroqaba va rizo kabi o’n asos keltiriladi. Ularning har biri pedagogik jihatdan alohida tarbiyaviy vazifani bajaradi. Masalan, tavba - o’z xatosini anglash va o’zini qayta tarbiyalash; qanoat - ehtiyoj va istaklarni me’yorlash; sabr - irodaviy bardoshlilik; muroqaba - o’zini kuzatish va nazorat qilish; rizo esa hayotiy holatlarga ongli, mas’uliyatli munosabatda bo’lish madaniyatidir. Demak, Kubro tizimida ma’naviy tarbiya avvalo o’z-o’zini anglash, o’zini boshqarish va ichki intizomga asoslanadi.

Bu jihatlar zamonaviy ta’lim uchun ham muhimdir. Chunki bugungi ta’limda faqat bilim berish emas, balki o’quvchi va talabalarda mustaqil fikrlash, mas’uliyat, axloqiy immunitet, muloqot madaniyati va ijtimoiy faollikni rivojlantirish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Najmiddin Kubro ta’limoti aynan shu maqsadlarga xizmat qiluvchi boy ma’naviy-pedagogik manbadir.

Asarlardagi axloqiy tarbiya, sukut, zikr va o’zini nazorat qilish masalalari

Najmiddin Kubroning “Risola ilal hoimil xoif min lavmatil loim” asari ham tarbiyaviy mazmuni bilan e’tiborlidir. Unda Haq yo’liga kirgan insonning tashqi malomat va ta’nalardan cho’chimasligi, ichki e’tiqodda sobit turishi, ruhiy-ma’naviy poklanishga intilishi kerakligi bayon qilinadi. Asarda ichki va tashqi pokizalikka erishish uchun vujud pokizaligi, xilvat, davomiy sukut, davomiy ro’za, uzluksiz zikr, taslimiyat, xotirani poklash, robitai shayx, faqat zarur holatda uxlash, yeyish-ichishda o’rta yo’lni tanlash kabi o’n shart keltiriladi. Bularning barchasi tarbiyalanuvchini intizom, me’yor, o’zini tiyish va maqsadga sodiqlik ruhida tarbiyalaydi.

Asarda “davomli sukut” masalasiga berilgan izohlar ayniqsa pedagogik ahamiyatga ega. Sukut bu yerda passivlik emas, balki behuda so’zlardan tiyilish, tafakkur, ichki eshituv va qalb tarbiyasiga yo’l ochish vositasi sifatida talqin qilinadi. Zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan bu g’oya o’quvchida nutq madaniyati, tinglash madaniyati va mulohazali fikr bildirish ko’nikmasini shakllantirish bilan bog’liqdir. Shuningdek, uzluksiz zikrning qalbni nurlantiruvchi kuch sifatida talqin qilinishi insonning diqqatini jamlash, xotirani poklash va ruhiy barqarorlikka erishish jarayonlarini eslatadi.

“Favoyihul-jamol va Favotihul-jalol” asari esa Kubro qarashlarining falsafiy-irfoniy chuqurligini namoyon etadi. Unda hol, maqom, vaqt, fano, nafs, mushohada, valiy kabi tushunchalar izohlanadi. Ayniqsa nafsning nafsi ammora, nafsi lavvoma va nafsi mutmainna kabi bosqichlarga ajratilishi inson tarbiyasida ichki kurash va o’zini anglash jarayoni muhimligini ko’rsatadi. Bunday yondashuv bugungi psixologik-pedagogik qarashlarda uchraydigan refleksiya, o’z-o’zini baholash va shaxsiy rivojlanish g’oyalari bilan uyg’unlashadi.

Kubro ruboiylarida ham pedagogik g’oyalar badiiy shaklda ifodalangan. Haq yo’liga sa’y etish, dunyo havasi bilan cheklanib qolmaslik, qalb ko’zi bilan ko’rish, aql va ishq uyg’unligi kabi fikrlar yoshlarni ma’naviy uyg’oqlikka chorlaydi. Shuning uchun alloma merosini faqat diniy-tasavvufiy manba sifatida emas, balki axloqiy-estetik tarbiya, ma’naviy o’zlikni anglash va komil inson g’oyasini shakllantiruvchi pedagogik manba sifatida o’rganish zarur.

Zamonaviy ta’limda Najmiddin Kubro merosidan foydalanish imkoniyatlari

Najmiddin Kubro pedagogik qarashlarining o’ziga xosligi shundaki, u inson tarbiyasini tashqi nazoratga emas, ichki nazorat, vijdon, qalb uyg’oqligi va ma’naviy mas’uliyatga

tayanib tushuntiradi. Allomaning “ofoq va anfus” haqidagi qarashlari insonning borliqni anglash bilan birga o‘z ichki olamini ham bilishi zarurligini ko‘rsatadi. Bu esa zamonaviy ta’limda kompetensiyaviy yondashuvning muhim qismi bo‘lgan o‘zini anglash, o‘zini rivojlantirish, emotsional madaniyat va ijtimoiy mas’uliyat ko‘nikmalariga juda yaqin turadi.

Kubroviya ta’limotidagi javonmardlik, bag‘rikenglik, insonparvarlik va vatanparvarlik g‘oyalari yoshlar tarbiyasida alohida ahamiyatga ega. Allomaning amaliy faoliyatida vatanparvarlik ruhining kuchli namoyon bo‘lishi uning shaxsiy ibrat maktabi ekanini ko‘rsatadi. Shu bois Najmiddin Kubro merosini ta’lim jarayonida o‘rganish orqali o‘quvchi va talabalarda milliy iftixor, tarixiy xotira, fidoyilik, halollik, odob va ezgulikka intilish kabi sifatlarni rivojlantirish mumkin.

Amaliy jihatdan Kubro asarlaridan foydalanishning bir necha samarali yo‘llari bor. Birinchidan, adabiyot, tarix, pedagogika va ma’naviyat asoslari fanlarida alloma asarlaridan tanlangan parchalarni tahlil qilish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, “tavba - o‘zini tahlil qilish”, “sabr - irodaviy tarbiya”, “qanoat - ehtiyojlarni boshqarish”, “muroqaba - o‘zini kuzatish” kabi mavzular asosida interfaol mashg‘ulotlar tashkil etish mumkin. Uchinchidan, Kubro ruboiylari asosida axloqiy-estetik suhbatlar, munozaralar va esse yozish ishlari tashkil qilinsa, talabalarning mustaqil fikrlashi va ma’naviy dunyoqarashi boyiydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Najmiddin Kubro asarlaridagi pedagogik qarashlar insonni ma’naviy poklash, qalb va aqlni uyg‘un rivojlantirish, irodani chiniqtirish, nafsni tarbiyalash va komil inson darajasiga yetaklash g‘oyalariga asoslanadi. Uning “Al-usul al-ashara”, “Risola ilal hoimil xoif min lavmatil loim” va “Favoyihul-jamol va Favotihul-jalol” kabi asarlarida berilgan tamoyillar bugungi ta’lim-tarbiya jarayoni uchun ham dolzarbdir. Alloma merosi yosh avlodni milliy qadriyatlarga sodiq, axloqan yetuk, tafakkuri keng, irodali va vatanparvar shaxs sifatida tarbiyalashda muhim ilmiy-ma’naviy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Najmiddin Kubro asarlarining pedagogik tahlili. Qo‘lyozma/material asosida.
2. Komilov N. Najmiddin Kubro. Tasavvuf. 2-kitob. Toshkent, 1999.
3. Hamidiy X. Najmiddin Kubro. Tasavvuf allomalari. Toshkent: Sharq, 2004.
4. Juzjoniy A.Sh. Tasavvuf va inson. Toshkent: Adolat, 2001.
5. Najmiddin Kubro. Tasavvufiy hayot. Toshkent: Movarounnahr, 2004.